

Биби́к, Світлана «Концепт «кількість» у лінгвософському осягненні російсько-української війни (на матеріалі творів Бориса Гуменюка)». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 17–24.

Bybyk, Svitlana. "The Concept of Quantity in the Linguo-Philosophical Understanding of the Russian-Ukrainian War: Case Study of the Works by Borys Humeniuk". *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 17–24.

УДК 81'38

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-17-24>

КОНЦЕПТ «КІЛЬКІСТЬ» У ЛІНГВОСОФСЬКОМУ ОСЯГНЕННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ БОРИСА ГУМЕНЮКА)

Світлана Биби́к

Інститут української мови НАН України, Київ, Україна

У статті представлено концепцію вивчення мови художньої літератури в аспекті лінгвософії. На матеріалі мови творів Бориса Гуменюка представлено лінгвософський зміст числових позначень, які є вербалізаторами концепту «кількість». Зауважено, що художні твори Б. Гуменюка примушують задуматися над тим, чи має значення форма вираження числа в тексті. Відзначено, що буквена, числова і цифрова інформація є соціальними за своєю природою: вони апелюють до певного досвіду особистості. Якщо текст з буквеним вираженням числа – з числівником, є однорідним, то текст з цифрами та умовними знаками *м*, *км*, *%* ускладнює зміст. Змістове наповнення цифр та чисел в одних випадках є символічним, потребує рефлексії читацької соціально-історичної свідомості, а в інших же лише пригальмовує ритмомелодику, надає висловленню практичної офіційної тональності, актуалізує образи-орієнтири, аналогії. Зроблено висновок, що число у вербальний художній контекст привносить ще один вимір реальності, ще один вимір точності, конкретності або навпаки – абстрактності, узагальненості. З таким фігуральним, функціонально-стилістичним компонентом цілісний художній контекст постає як об'єкт соціальної перцепції – читач сприймає словесний образ людини за відчуттями, емоціями, які він викликає, за конкретними фізичними параметрами, а людину в просторі за стерео-, геометричними ознаками.

Ключові слова: лінгвософія, концепт, числівник, мова поезії, мова прози.

THE CONCEPT OF QUANTITY IN THE LINGUO-PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: CASE STUDY OF THE WORKS BY BORYS HUMENIUK

Svitlana Bybyk

Institute for the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

This article highlights the concept of studying the language of fiction in a linguistic aspect. The language material of Borys Humeniuk's works presents the linguistic content of numerical designations, which are verbalizers of the concept of *quantity*. The artistic works of B. Humeniuk make us consider whether the form of expressing the number in the text is significant. It is noted that alphanumeric, numerical, and digital information are social by nature: they appeal to a certain experience of the individual. While the text with the letter

expression of the number (with numerals) is homogeneous, the text with numbers and symbols like *m*, *km*, and % complicates the content. The meaningful filling of figures and numbers in some cases is symbolic, requiring the reflection of the reader's socio-historical consciousness, while in others, it only slows down the rhythm and melody, gives the expression a practical, official tonality, actualizes landmark images, analogies. It was concluded that the number in the verbal artistic context brings another dimension of reality, another dimension of accuracy, concreteness, or vice versa, abstractness and generalization. With such a figurative, functional, and stylistic component, a complete artistic context appears as an object of social perception – the reader perceives the verbal image of a person by the sensations and emotions it evokes, by specific physical parameters, and a person in space by stereo-geometric features.

Key words: linguistics, concept, numeral, the language of poetry, language of prose.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття «лінгвософія» увійшло в активний словник фахівців з української лінгвостилістики. Його не ототожнюємо з терміном «лінгвофілософія» як 'філософія мови, учення про природу мови і функції, форми мови, побудови мисленнєвих операцій у процесі означення і пізнання дійсності, теорія залежності пізнавального процесу від мови' (зокрема відома сучасна праця – підручник Ф. С. Бацевича «Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень», 2008 р.). Хоча не можемо заперечувати, що лінгвософія пов'язана із загальним мовознавством: «У пізнавальній функції мови через динамічну систему стилів відбувається взаємодія інтелектуальної та емоційної граней мови. Ця мовна універсалія по-різному виявляє себе в конкретно-історичні періоди розвитку суспільства, по-різному реалізує його науковий і культурний потенціал» (Єрмоленко 23). Лінгвософія – це пізнання буття через семантику і прагматику одиниць мовного рівня.

Лінгвостилістика як пізнавальний вектор (бо дає лінгвософії свої інструменти-прийоми, методи) мовного буття рухається у множині текстів для досягнення їх концептуально-знакового чи концепційно-світоглядного наповнення.

З погляду першого (*концептуально-знакового напрямку*) сила думки (мисленнєва операція) – це не набір певних сем, що склалися онтологічно, і які зберігає внутрішня форма слова, а це стильово (функціонально, комунікативно, ціннісно) орієнтована форма означення буття і взаємодії людини зі світом. Слово, занурене в контекст доби, конкретної інформації та ситуації, розкриває свою семасіологічну потугу, усю свою внутрішню від моменту зародження в логосі *лінгвокультурну пам'ять* про час уживання, про дискурс, у якому з'єднані *мовець – ситуація – інтенція – емоція – оцінка – суспільні та особистісні уподобання* тощо. Як інструмент пізнання воно стає саме об'єктом пізнання.

З погляду другого – *концепційно-світоглядного* – напрямку слово в комбінації мовних знаків, слововживання є засобом руху думки і вираження уявлень про світ. Нагадаємо, що філософія (дав.-гр. *φιλοσοφία*, дослівно: любов до мудрості) – це 'наука про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства та мислення', 'яке-небудь або чие-небудь учення про

найзагальніші закони розвитку природи, суспільства та мислення, 'переконання, що склалося з приводу чого-небудь; концепція' (*Словник* 10: 594). У загальному потрактуванні філософія є думка в рухові, це міркування про предмети, явища, процеси, закони їхньої взаємодії, взаємозалежності. Цей процес спирається на певні мисленнєві форми, тому це думання за допомогою категорій, концептів, які зв'язують і виражають відношення між суб'єктом (людиною) та об'єктами дійсності. Концепт зокрема є внутрішньою формою відношень, які встановлює людина в осмисленні буття. Суб'єкт пізнання визначає в конкретних текстах знаки, що виражають ці відношення і з'єднують внутрішньо-мисленнєву оцінку з конкретно вербальною текстовою. Лінгво- + [філо] + -софія – це експертна оцінка тексту (висловлення) на знання, закономірність, концепцію буття суспільства і певного автора в конкретному часово-просторовому проміжку і под., які цей твір транслює соціуму.

Звичайно, думка про світ, про один і той самий об'єкт у різних функціонально-стильових, персоналізованих (індивідуально-авторських) способах мислення формується, структурується, вербалізується по-різному.

Щодо дослідження художнього тексту, то лінгвософсько-пізнавальна процедура щодо нього вимагає від дослідника накладання змістів мисленнєвих форм:

з одного боку, емпіричну фіксацію конкретно-історичних понять, індивідуальних фіксацій закономірних (наскрізних, показових, загальних, спільних для тематичних, жанрово-стильових різновидів текстів) вербалізацій, що відображають той чи інший фрагмент буття в суспільній свідомості мовців (авторів творів);

з другого боку, осмислення суджень, міркувань, наочно-образних узагальнень про буття соціуму, створених комбінацією цих понять, злиттям концептів.

Лінгвостилістика, досліджуючи функції мисленнєвих форм – загальних і власних назв, слів-символів, фразем, поетичних словосполучень, графем, прецедентних феноменів – вираження відношень у світі, засобів маркування ціннісного для соціуму (наскрізні, ключові слова), а також прийоми аксіологічного виокремлення об'єктів буття, акцентує увагу на історично зумовленому словнику поетичної мови, на актуальних сентенціях, роздумах (мінітекстах, або комунікатах), які формують конкретно-історичний концепт «ЛЮДИНА – МОВА – ЧАС».

Отже, лінгвософія – це концептуально-знаковий портрет конкретно-історичного буття соціуму в текстах; характеристика, оцінка буття в мовно-культурних знаках часу. Лінгвософія – це і напрямок окреслення детермінованості інформаційно-оцінного наповнення мовної практики, актуалізації в ній тих чи інших сегментів мовно-концептуальної картини світу українців у зв'язку з конкретними обставинами екстралінгвального плану – суспільно-політичними, соціально-економічними, соціокультурними тощо.

Лінгвософський підхід є інтегративно-стилістичним, бо потребує залучення відомостей з історії культури, держави, суспільства, науки, з етнолінгвістики, когнітивістики, поетики, риторики, права, можливо, й природничих, воєнно-технічних наук тощо для осмислення повноти функціонально-інформативного, ціннісно-аксіологічного діапазону стилістики національної мови.

Суб'єктивізованість же психоемоційного сприймання сучасної війни актуалізує нові рефлексії, втілені в нехарактерних індивідуально-авторських сполуках-публіцистизмах – і тепер своя війна – це 'боротьба Я з ворогом', 'зведення рахунків Я з ворогом країни'. Суспільне «ми» розподілене між «я»-воїнами, перекладене на індивідуальний облік знешкоджених протиборців.

Отаке семантичне наповнення мілітаризму «війна» плавно підводить до суттєвої ідіостильової ознаки лінгвософії війни в художніх текстах Б. Гуменюка – актуалізація категорії *кількість*: увага до числівника, до числа, до обліку, рахунку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській лінгвостилістиці досі належно не вивчали стилістику такого морфологічного класу, як числівник, зауважували лише: числівник є замкненим лексико-граматичним класом слів і до стилістичних категорій не належить, але виконують і стилетворчу функцію у текстах наукового та офіційно-ділового стилів. В інших стилях мови числівники не є стилістично виразними і часто заступаються словами інших частин мови або описовими зворотами, фразеологізмами кількісної семантики (Коваль 148, 157; Мацько 44). Відзначена символна, конкретно-зображальна функція числівників (Кочан).

Трохи нагадаємо: саме Піфагор є автором філософії числа. Число у нього співвіднесене з усіма речами, що нас оточують. У своїх записках він зазначив: «Початок всього – одиниця; одиниці як причини підлягає як речовина невизначена двійка; з одиниці і невизначеної двійки виходять числа; з чисел – точки; з точок – лінії; з них – плоскі фігури; з плоских – об'ємні фігури; з них – чуттєво-сприймаються тіла, в яких чотири основи – вогонь, вода, земля і повітря; переміщаючись і перетворюючись цілком, вони породжують світ – одухотворений, розумний, кулястий, в середині якого – земля; і земля теж кулястий і населена з усіх боків». Числа та всі речі подібні – так говорив Піфагор. Наприклад, одиниці, двійці, трійці і четвірці в геометричній інтерпретації відповідають точка, пряма, квадрат і куб. Сума цих чисел дає число «десять», яке піфагорійці шанували як ідеальне число, що виражає Божественну сутність. Нам зараз уявлення Піфагора можуть здатися дещо наївними і смішними, але справді, хіба не вірно, що в основі всього світу лежать математичні – числові і геометричні – співвідношення?

Ці ідеї розвивав Платон, стверджуючи у праці «Теетет», що число становить суть кожної речі. Слідом за Піфагором, він поділяв думку про те, що душа людини складається з трьох частин: розум, здатність до

міркування і пристрасть. Саме здатність до міркування і вирізняє людину з-поміж інших істот; завдяки розмірковуванню людина аналізує, виявляє здатність до абстрактного мислення. За Платоном, саме завдяки арифметиці людина вчиться розмірковувати про речі як такі: математичні об'єкти стоять між реальними, очевидними речами та ідеями, а математичне мислення перебуває посередині між «думкою» та філософським зануренням.

Мета і завдання статті – викласти концептуальне навантаження числових позначень у художніх творах на тему російсько-української війни, що розпочалася 2014 року, в аспекті лінгвософії: представити суть поняття «лінгвософія»; виокремити два підходи до аналізу художніх текстів; запропонувати аналіз лексико-граматичної одиниці «числівник» як репрезентанта концепту «Кількість» в українській мовній картині світу, сегментом якої є мовне буття у час воєнного лихоліття.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Числівники, цифрові позначення в поезії з війни, автором якої є Борис Гуменюк, допомагають увиразнити конкретно-чуттєве просторове уявлення, а отже, невидимими нитками «втягують» свідомість читача у середовище, на яке звертає увагу поет-воїн: *Чия розвідка виявиться спритнішою і божевільнішою / 150 м до нас / 150 м до них* (Гуменюк, *Вірші* 1). Лише власний життєвий досвід читача підкаже: далеко чи близько ворог. Числівник є засобом візуалізації поетичної ситуації, події.

Поняття «відстань» двопланове. За Словником української мови, це «1. Простір, який розділяє два пункти, предмети тощо; віддаль. 2. *перен.* Різниця між ким-небудь у поглядах, у соціальному становищі і т. ін.» (Словник 1: 641). На цій багатозначності будує епічно-філософський контекст письменник. Адже з геометричного погляду відстань має конкретне числове вираження (у представленому контексті – *шістсот метрів*). Завдяки риторичним синтаксичним прийомам, градації вона набуває символічного значення, гіперболізується і знаходить ситуативне визначення: 600 м 'мільйони світових літ'. Чому? Адже це відстань у поглядах, яку на відміну від першої, неможливо подолати: *Шістсот метрів. Така відстань поміж ними і нами. Що таке, командире, шістсот метрів на війні? Хоча, якщо по правді, шістсот метрів – це відстань поміж нашими вогневими рубежами. Насправді відстань між моїм та його світом становить мільйони світових літ* (Гуменюк, *100 новел*). На стилістичній грі можливого і неможливого, конкретного і абстрактного формується лінгвософське осягнення взаємодії людей під час війни, на війні, у стані війни.

Так само числове позначення часу актуалізує предметний образ годинника або компаса з відповідно розставленими на ньому стрілками (пригадаймо сюрреалістичну картину Сальвадора Далі «Постійність пам'яті» із зображенням «м'якого» годинника). Це знову ж таки суб'єктивізований просторовий образ, у якому є «я»-точка відліку,

спостереження: *Терикон від мене на дванадцятку / Донецьк — на першу / Аеропорт — на одинадцятку / Перетворююся на вогонь* (Гуменюк, *Вірші*). Ліричний герой займає соціально активну позицію, пропонує сприймання часо-простору з його точки сприймання, позиціонуючи себе як частину соціально-професійної групи людей – воїнів.

Поняття «сучасність», «життя» і «не-життя» мають свої точки відліку. І їх поетова лінгвософія буття також закарбовує за годинником, за нанесеними на ньому цифрами, які утворюють лінію *життя* (8, 9) – *боротьба* (10) – *смерть* (11). Перед читачем постає модель соціально і політично активної особистості, патріота-борця, який перебуває у самому серці подій на Майдані, на Інститутській: *За три ціни придбав квиток на потяг / Щоб хоч якось дістатися до Києва / Двадцятого о восьмій був на вокзалі / О дев'ятій — на Майдані / О десятій — на Інститутській / А об одинадцятій вже стояв перед Господом / У білих ризах* (Гуменюк, *Вірші*). Оці дати «двадцяте» лютого 2014 року, «об одинадцятій вже стояв перед Господом» – символи історії, Революції Гідності. Саме 20 лютого увійшло в новітню історію України як *Розстріл «Небесної сотні»*.

Символічним стало в новелістиці Гуменюка число 25. Снайпер здобуває позивний, псевдонім у формі порядкового числівника після відповідної кількості вбитих ворогів. Кількість убитих – мірило війни, її концептуальна ознака: *Тепер у мене інший підрозділ, інший позивний. Тепер я «25-ий»*. Чому «25-ий»? Після того бою. Так. Хлопці нарекли ...

Вони набігали напроти сонця, в давнину романісти писали - у світлі вечірньої зорі. Я бив, навіть не заглядаючи в приціл. Це була легка здобич. Вони билися, наче гуси, які увечері сіли на водойму, а на ранок вросли в лід. Єдине, що мене непокоїло, аби не підвела зброя, затвор не заклинило, дуло не перегрілося, не перекосило набій. Коли вони зупинилися, я сказав: «25-тий». Ми вчотирьох поклали роту, брате! Тоді я плакав і землю їв. 25! У пекло спровадив. За один бій! Гадаєш, легше від того, що у пекло? У проміжку між сходити до вітру і сходити до вітру, між два рази напиться води (Гуменюк, *100 новел*).

Числове позначення часу, маси тіла воїна, його амуніції – це саме оті засоби, якими давні філософи вимірювали божественну красу світу, її гармонію. Тут, на війні, письменник також шукає гармонії – okazіоналізм «краса війни». Апеляція до точних цифр – спосіб занурення в реальність, актуалізації її конкретно-чуттєвого сприймання в кількісному піфагорійсько-платонівському вимірі, це напрямок моделювання у свідомості читача образу сильного бійця-опришка на позивний Довбуш, пробудження соціально-територіальних і етносоціокультурних рефлексій, пор. один із контекстів: *Пробач мій гріх. Дурні ми тоді були, як усі цивільні. Як усі цивільні, ми не тямили жорстокої краси війни. То вже потім бій перетворюється на медитації, то вже потім козак стає мамаєм. Тоді ми ще не були 24 годин на добу солдатами – на всі атоми, на всі 80 кілограмів ваги власного тіла, плюс –*

40 кілограмів зброї та амуніції, - тоді, після бою, ми ще могли знову ставати слабкими, звичайними людьми (Гуменюк, 100 новел).

Числового вираження набувають в умовах воєнних дій поняття «життя» – «смерть»: характерне їх співвідношення в осмисленні воїна-поета – 50%. В умовах воєнного часу, правда, кожне з них здобуває перифрастичне вираження «життя» – *шанс вижити, вціліти*, «смерть» – *віддати власній країні*, пор.: *Що ти маєш на увазі командире / Коли оцінюєш у 50% мої шанси вижити / Вціліти на цій війні? / Які саме 50% я маю віддати власній країні?* (Гуменюк, *Вірші*). Особливо добре для такого точного виміру прислужується верлібр.

Висновки та перспективи дослідження. Зазначені способи стилістичної актуалізації числівників (а візуально це і власне кількісні, порядкові числівники, і цифрові позначення мір, відстаней, кількості) дають Б. Гуменюку своєрідні способи лінгвософського осягнення соціально-політичній взаємодії «війна – людина», яка набуває конкретного і абстрактного, символічного, узагальнювального характеру.

Проаналізовані художні твори примушують задуматися над тим, чи має значення форма вираження числа в тексті. Буквена, числова і цифрова інформація є соціальними за своєю природою. Вони апелюють до певного досвіду особистості. Якщо текст з буквеним вираженням числа – з числівником, є однорідним, то текст з цифрами та умовними знаками *м, км, %* ускладнює зміст. Змістове наповнення цифр та чисел в одних випадках є символічним, потребує рефлексії читацької соціально-історичної свідомості, а в інших же, на нашу думку, лише пригальмовує ритмомелодику, надає висловленню практичної офіційної тональності, актуалізує образи-орієнтири, аналогії (див. про відстань у 150, 600 м до ворога). Числа позначають соціальні об'єкти – воїнів з амуніцією, цивільних загиблих, ворогів. Поєднання числа і часу, числа і відстані, числа і ваги ускладнює лінгвософію війни-боротьби та людини, переводить асоціативно-образну лінію «війна» на перехрестя з лініями «життя – смерть», «сила – слабкість», «свій – чужий».

Число у вербальний контекст привносить ще один вимір реальності, ще один вимір точності, конкретності або навпаки – абстрактності, узагальненості. З таким фігуральним, функціонально-стилістичним компонентом цілісний художній контекст постає як об'єкт соціальної перцепції – читач сприймає словесний образ людини за відчуттями, емоціями, які він викликає, за конкретними фізичними параметрами, а людину в просторі за стерео-, геометричними ознаками.

Перспективи дослідження пов'язуємо з подальшим осмисленням вербалізацій концепту «Кількість у творах на тему російсько-української війни».

Список використаних джерел

Гуменюк, Борис. *Вірші з війни*. Київ, 2018.

Гуменюк, Борис. *100 новел про війну*. Київ, 2018.

Sources

Humeniuk, Borys. *Virshi z viiny*. Kyiv, 2018.

Humeniuk, Borys. *100 novel pro viinu*. Kyiv, 2018.

Список використаної літератури

Єрмоленко, Світлана. «Лінгвостилістика в контексті загального мовознавства». *Мовознавство*, № 4, 2017, с. 20–7.

Коваль, Алла. *Практична стилістика сучасної української мови*. Київ: Вища школа, 1978.

Кочан, Ірина. «Числівники в художньому тексті». *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, вип. 46, ч. II, 2009, с. 197-206.

Мацько, Любов, Сидоренко, Олеся і Мацько, Оксана. *Стилiстика української мови*. Київ: Вища школа, 2003.

Словник української мови, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970-1980.

References

Yermolenko, Svitlana. "Linhvostylistyka v konteksti zahalnoho movoznavstva." *Movoznavstvo*, iss. 4, 2017, pp. 20–7.

Koval, Alla. *Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1978.

Kochan, Iryna. "Numerals in artistic text." *Visnyk of Lviv University. Series Philology*, iss. 46, part II, 2009, pp. 197-206.

Matsko, Liubov, Sydorenko, Olesia i Matsko, Oksana. *Stylistyka ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003.

Slovnnyk ukrainskoi movy, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970-1980.

Стаття надійшла до редколегії 24.02.2024